

La representació de la dona sericultora en textos literaris valencians de la Renaixença, l'eco de Frederic Mistral

The representation of sericultural women in Valencian literary texts of the Renaissance: Frederic Mistral's echoes

Alexandre Bataller Català

Universitat de València. alexandre.bataller@uv.es

Recibido: 19/04/2018. Aceptado: 02/08/2018

Resum: A la fi del segle XIX, trobem cultivadores de seda als camps de moreres, com mostra Frederic Mistral al seu poema èpic rural *Mirèio* (1859). A més de compartir la pràctica d'una activitat agrícola i industrial associada a la producció de la seda, entre els territoris de Provença i València s'estableix una relació literària. En aquest treball relacionem la representació literària de les dones dedicades a la sericultura que presenta *Mirèio* amb la poesia de la Renaixença valenciana, des de Teodor Llorente passant per Constantí Llombart, Josep Maria Puig i Torralva i Francesc Badenes.

Paraules clau: sericultura; dones; Frederic Mistral; Renaixença valenciana; Teodor Llorente.

Abstract: At the end of the 19th century, as Frederic Mistral shows in his epic rural poem *Mirèio* (1859), we find silk growers in the mulberry fields. Not only did they share the practice of an agricultural and industrial activity associated with the production of silk, but also a literary relationship that was established between the territories of Provence and Valencia. In this paper, we relate the literary portrayal of those women dedicated to the sericulture sector that *Mirèio* presents with the poetry of the Valencian Renaissance, from Teodor Llorente through Constantí Llombart, Josep Maria Puig i Torralva and Francesc Badenes.

Keywords: sericulture; women; Frederic Mistral; Valencian Renaissance; Teodor Llorente.

» Bataller Català, Alexandre. 2018. "La representació de la dona sericultora en textos literaris valencians de la Renaixença, l'eco de Frederic Mistral". *Quaderns de Filologia: Estudis Literaris* XXIII: 95-115. doi: 10.7203/qdfed.23.13465

1. La sericicultura valenciana al segle XIX

La introducció de la seda al Mediterrani occidental acostuma a situar-se cap el 960 d.C. Ja des dels seus orígens orientals, com des de la introducció pels àrabs s'han distingit dues activitats: les operacions per obtenir el capell de seda i la seda crua (sericicultura) i les accions d'extraure el fil, tòrcer-lo o teixir-lo (filatura). En els dos casos, unes activitats associades a les dones.

L'inici del segle XIX mostra un paisatge agrícola colonitzat per moreres que creix en paral·lel a la naixent industrialització. Els centres més importants de conreu de morera al País Valencià, el 1838, eren la ciutat de València, i en especial l'Horta, Castelló, Alberic, Pego i Alzira (Fuertes, 1985: 189). A partir de la dècada de 1830 comencen a sorgir nombroses empreses de filatura que elaboren una seda de qualitat reconeguda. La primera màquina de vapor de la província de València s'introdueix a la població de Patraix, en l'Horta, a poc més d'un quilòmetre dels murs de la ciutat de València, a la fàbrica la Battifora de Patraix, destinada a la filatura de la seda. El mateix 1837 es registren cinc filatures de seda a la província de València (Fuertes, 1985: 196).

Aquest incipient renaixement es va veure truncat per la irrupció de l'epidèmia de la pebrina, a partir de 1854, que arruïnà completament la sericicultura valenciana (Franch, 1997: 18). En ple procés renovador, quan la mecanització progressava i es feia una divisió del treball, quan la producció sedera en les seues múltiples fases, de l'andana al taller, ocupava unes 10.000 persones, s'esdevingué l'epidèmia d'efectes devastadors. Una malaltia del cuc de seda que féu minvar les collites a partir de 1852. El desastre que ocasionà la baixada del preu del capell féu que molts llauradors valencians optaren per tallar milers de moreres (sobre la història de les moreres valencianes vegeu Bataller, 2015). Aquesta situació es féu crítica en comarques de llarga tradició sericícola, com és el cas de la Ribera. Mentre que el 1836 les moreres ocupaven el 23'6 % de la superfície cultivada del terme d'Alzira el 1860 només representava el 4-5 % (Peris 1989: 208).

La malaltia de la pebrina, contagiosa i hereditària, assolà les produccions a tota Europa. Tot i que Louis Pasteur trobà cap el 1869 la solució amb la selecció de les llavors (Pasteur 1870), els resultats ja eren desastrosos. Ni els esforços d'alguns colliters per importar cucs de França, Itàlia i la Xina, ni la importació de sedes estrangeres donaren resultat.

El valencià Enrique Dupuy, fruit del seu treball com a diplomàtic a la delegació espanyola a Yokohama i de la visita a catorze províncies japoneses, escriu un interessant tractat (Dupuy, 1875) on proposa, seguint l'exemple de França i Itàlia, importar llavors de cucs de seda no contaminades al Japó, un país que aleshores obria els seus secrets al món (Losano, 2017).

L'any 1863, Felicísimo Llorente es refereix a “una nueva enfermedad desconocida”. Al seu treball de 1878, ja s'hi contextualitza la ruïna provocada per la pebrina, amb un complet informe. La collita de la seda estava en mans de petits cultivadors, i, molt concretament, dones: “Todas nuestras campesinas eran entendidas en el arte de criar el gusano” (Llorente, 1878: 670).

Els tractats tècnics del segle XIX sentencien que no és possible obtenir seda de bona qualitat sense el concurs de les dones. Quan l'epidèmia de pebrina assolà les produccions a tots els indrets d'Europa hi hagué la creença que la causa es devia al fet que les criances de seda havien estat encomanades a homes (Zanier 2007).

La sericultura agermanava la Provença i València en un moment en què els tres principals països productors de seda a Europa són Itàlia, França i Espanya (Llorente, 1878: 674), dins la qual València és capdavantera, molt per davant de Múrcia, com mostren les dades de 1875 (Llorente, 1878: 584). El mateix Teodor Llorente defensarà els productors de seda valencians front els fabricants francesos en un article de 1892.¹

2. El moreral com a àmbit femení

A terres valencianes, les moreres s'han plantat, de ben antic, a la vora d'un camí, rodant els bancals. Però també tenim notícies de camps de moreres, de l'anomenat “moreral clos” (Bataller & Narbon 2005: 129). Ja des dels orígens orientals, el moreral és més que un lloc de treball primaverenc, és un espai de festeig. Fins al punt que trobem llegendes de la morera com a arbre de la fecunditat. Durant segles, el moreral, el domini femení per excel·lència, ha estat associat a la tolerància i a la promiscuitat, on les col·lidores prenen iniciatives amoroses i, en conseqüència eren objecte de blasme per part dels moralistes.

¹ Dec la notícia d'aquest text a Rafael Roca.

En aquest sentit, en un molt suggerent i revelador treball, Jean-Pierre Diény (1977) mostrà com les collidores de fulla de morera de l'Antiga Xina eren un motiu poètic, que serà représ per la literatura trobadoresca. Mil anys abans de l'aparició de la pastorel·la occitana, aquest gènere trobadoresc que enfronta un cavaller i una jove d'extraccó humil en un diàleg de tema amatori, la poesia xinesa posava en escena unes collidores de fulla de morera seduïdes per homes d'una classe social superior. Un referent social i literari, portat d'Orient a Occident, com el mateix cultiu de seda. Un decorat distint, però amb rols semblants. Un viatger sense escrúpols (un mandarí a Orient i un cavaller a Occident) troba una dona al camp (una collidora de morera allà i una pastora aquí).

Al món clàssic, la morera fou un àmbit propici als encontres amorosos. Els joves amants Píram i Tisbe (Ovidi, *Metamorfosis*, IV, 55-166) es retroben en secret sota una morera prop d'una font. A més, Tisbe espera que la morera done sempre mores negres, vestides de dol, en record de la sang vessada dels dos amants. I durant el Renaixement, Marco Girolamo Vida recomana no enviar les dones (joves i també velles) a pujar a les moreres perquè “un jove sàtir insolent eixirà del bosc i mirant per sota la roba les farà envermellar” (Vida 1527: vv. 220-225).

En el nostre treball de camp, amb informants dedicats a la seda (Bataller & Narbon 2005) no hem trobat cap record de dones que cullen fulla enfilant-se a les moreres, tot i que hi ha pervivències en la literatura de transmissió oral (com hem explicat a Bataller, 2013). Parem atenció a la següent quarteta heptasil·làbica, una cobla viva i escoltada en les nostres recerques, que considera l'activitat de la collita de fulla poc refinada per a les dones, descrites com a “caragoleres”, amb una “panxa” que delata els efectes negatius de l'activitat.

Les xiques de Riba-roja
totes són caragoleres,
tenen la panxa rasposa
de pujar dalt les moreres.
(Sanchis Guarner 1983: IV, 33)

Aquesta cobla ha estat recollida a Quart de Poblet, però n'hem trobat variants referides a l'Eliana, a la Pobla de Vallbona i al barri del Barranquet de Lliria (Domínguez, Fornieles & Domínguez, 2010). En concret, des de Benaguasil i des de l'Eliana ens confirmen la coneixença de l'estrofa (vegeu Bataller & Narbon 2005: 102).

A primers del segle XX, per descriure en estampes el paisatge de l'Horta, el músic i escriptor valencià Eduard López-Chávarri acudia a la imatges de les dones amb la roba estripada per haver pujat dalt les moreres:

Se n'ixen les remateres
allà a les cinc de l'esprà
a espigolar per les eres,
tota la roba esgarrà
de pujar a les moreres.
(López Chávarri, 1916)

Seguint Beatriz Maraver (1994: 23), les quartetes que segueixen eren ja presents al *Cancionero General*, editat a València el 1511:

Les xicones de Riola
totes són molt pintureres,
tenen la panxa rasposa
de pujar a les moreres
(Sanchis Guarner, 1982: III, 162)

De l'horta sóc llauradora,
d'Alboraia nascuda,
i cansada estic d'anar
per als cucs a pelar fulla.
(Sanchis Guarner, 1982: III, 61)

La clobla és coneguda més enllà de l'Horta i el Camp de Túria, la trobem a la Safor, referida a les xiques de Beniopa, una població veïna a Gandia, amb una variant de connotació positiva "faeneres".

Les xiques de Beniopa
són totes molt faeneres,
tenen la panxa rasposa
de pujar dalt les moreres.
(Sanchis Guarner, 1982: III, 183)

Molt expressiva és la variant recollida a Guadassuar (la Ribera), on les xiques esdevenen "balderes" per efecte d'encamallar-se a les moreres.

En Carlet solen criar-se
xiques balderes,
i és de tant encamallar-se
per les moreres.
(Sanchis Guarner, 1982: IV, 108)

Si tornem a l’Horta trobem una versió que troba “rasposos” el braços femenins, una part del cos menys connotada sexualment que no la panxa:

Les fadrines d’Albuixec
totes són caragoleres;
els braços tenen rasposos
de pujar a les moreres.
(Parés, 1999)

3. Dues escenes sericícoles en *Mirèio* de Frederic Mistral

Frederic Mistral (1830-1914) va publicar Mirèio. Pouèmo provençau a començament de 1859 a Avinyó, en original provençal amb una traducció francesa acarada. És la història de l’amor impossible entre el jove cistellaire Vicent i Mireia, la jove del *Mas di Falabrego*: una història romàntica sobre la descoberta del món i del desig, i del dolor que l’acompanya. La fortuna i la projecció del poema foren immediates. Hi contribuï l’òpera de Gounod que s’hi inspirà, *Mireille* (llibret de Michel Carré), estrenada a París el 1864.

Ens centrarem, tot seguit, en les dues activitats de la pràctica sericícola que hi apareixen: la collita de la fulla i el descapellament.

Mistral va nàixer i viure al mas del Jutge, al terme de Mallana, prop d’Avinyó. Les vivències personals, el paisatge agrícola del mas estan a la base del poema. Un dels actes majestuosos de la vida agrícola era, inevitablement, el cultiu dels cucs de seda:

Comme il était gai, ce milieu de labeurs rustiques! Chaque saison renouvelait la série des travaux. Les labours, les semailles, la tonte, la fauche, les vers à soie, les moissons, le dépiquage, les vendanges et la cueillette des olives déployaient à ma vue les actes majestueux de la vie agricole, éternellement dure, mais éternellement indépendante et calme (Mistral, 1906: 55).

Al mas del Jutge, com explica Mistral a les seues memòries, arribaven jornalers per a treballar la seda:

La vieille bastide où je naquis, en face des Alpilles, touchant le Clos-Créma, avait nom le Mas du Juge (...) et plus ou moins d'hommes au mois, de journaliers ou journalières, qui venaient aider au travail, soit pour les vers à soie, pour les sarclages, pour les foins, pour les moissons ou les vendanges (Mistral, 1906: 7).

De fet, la protagonista femenina del cant s'inspira en una de les joves de Mallana, dedicada a la collita de la fulla de morera:

Ne voyais-je pas Mireille passer, non seulement dans mes rêves de jeune homme, mais encore en personne, tantôt dans ces gentilles fillettes de Maillane qui venaient, pour les vers à soie, cueillir la feuille de mûrier... (Mistral, 1906: 393).

Al cant segon, anomenat "La culido" es descriu la naixença de l'amor entre Mireia i Vicent, dalt d'una morera (vegeu la figura 1, gravat d'Eugène Burnand de 1891).

Ens interessa parar esment en l'escena de les joves collidores de fulla de morera (les "magnanarello") que canten en un matí de maig mentre cullen les fulla, com abelles que extrauen la mel als romers dels

camp, “entourent Mireille d’une lumière du printemps de Boticelli” (Soulaïrol, 1997: 66). Així comença la primera estrofa:

Cantas, cantas, magnanarello,
Que la culido es cantarello!
Galant soun li magnan e s’endormon di tres;
Lis amourié soun plen de fiho
Que lou bèu tèms escarrabiho,
Coume un vòu de bloundis abiho
Que raubon sa melico i roumarin dou gres.
(Mistral, 1998: 44)

Quan Mireia, des de dalt de la morera, crida Vincent, el xicot puja a l’arbre (“Escalè l’aubre coume un gréule”) i, en aquest espai natural tan significatiu i tan ple de connotacions, comença una història d’amor.

El cant tercer, emmarcat en la cambra del Mas, descriu l’escena del desembotjament (“La descouconado”, en provençal, o “Le dépouillement des cocons”, en francès), un àmbit femení com pot veure’s en la fig. 2, el gravat d’Eugène Burnand de 1891.

L’acció de desembotjar, és a dir la recollida dels capells que hi ha penjats a les botges, ha tingut sempre una dimensió lúdica: “Le

décoconnage est toujours présenté par les éducatrices comme une fête, une (rare) occasion de sociabilité, moment privilégié d'échanges, de bavardages" (Clavairolle, 2003: 223). Durant dos o tres dies es precisa de molta ajuda, preferentment femenina. Un moment de convit i reunió del veïnat (Bataller & Narbon, 2005). La primera estrofa del tercer cant mostra, precisament, aquest ambient festiu:

Alor, en terro de Prouvènço,
 l'a mai que mai divertissènço!
 Lou bon muscat de Baumo e lou Ferigoulet
 Alor se chourlo à la gargato;
 Alor se canto e l'on se trato;
 Alor se vèi e drole e chato
 Au son dóu tambourin fourma si vertoulet.
 (Mistral, 1998: 82)

Les companyes de Mireia parlen de Vincent i de l'escena de la morena que no ha escapat a la mirada d'una d'elles. Però també és un cant on es descriu, quasi etnogràficament, l'activitat sericícola. Perquè, segons la interpretació de Marcel Coulon (1930), *Mirèio* combina dos temes, l'eròtic i el geòrgic.

L'agraïment a la providència divina es manifesta en l'acció d'ofrena de la botja a la Bono Maire. La primera i més bonica enramada de capell, com a acte d'agraïment per la collita present i per les futures. Maria Antònia Salvà tradueix així el fragment: "Com tots els anys, la Verge Mare / té ja a sos peus l'ofrena que ahir li vaig portar. / Cada any enrama sa capella / de mes brancades la més bella, / que hi duc per delme, ja que és ella / qui mana als verms de seda de créixer i de filar" (Salvà, 1981: 57).

A més a més, hi ha una al·lusió a la malaltia de la muscardina o "canela" que afecta els cucs, originada per haver deixat oberta la finestra en un dia de llevant:

Lou jour que tant boufavo aquéu gros levantas,
 (D'aquéu laid jour vous n'en remembre!)
 Aviéu leissa, pèr destinèmbre,
 A brand lou fenestroun dóu mèmbe...
 Adès n'ai coumta vint, canela sus lou jas!
 (Mistral, 1998: 84)

4. La recepció de *Mirèio* de Frederic Mistral a la Renaixença

Mirèio conegué a Catalunya una àmplia difusió. A Barcelona, el primer de maig de 1859, la festa literària dels Jocs Florals se'n feia eco admirativament. Poc després n'eren enllestides tres traduccions: les catalanes de Francesc P. Briz (1861-1862) i de Terenci Thos (inacabada) i la castellana de Celestí Barallat (1863).

Mirèio havia esdevingut un potent estímul literari: en són visiblement deutors els poemes *Els amors d'En Jordi i Na Guideta*, de Verdaguer (compost abans de 1865), i *La masia dels amors*, de Briz (1866). Domingo (2017) ha estudiat la connexió del cant II de *Mirèio* amb el poema "La pomerola" de Jacint Verdaguer en relació a la imatge ascensional de pujar a un arbre, com també ocorre en *Els Amors d'En Jordi i Na Guideta*, en què el protagonista s'enfila a un "saule" o *La masia dels amors*, en què el vailet protagonista s'enfila a un arbre per descobrir un secret a Maria. A més, el 1898 *Mireille*, l'òpera de Gounod, s'estrenava a Barcelona.

Ja entrat el segle XX, el 1917 apareixia la traducció catalana de referència, deguda a Maria Antònia Salvà. L'any següent s'estrenava a Barcelona una adaptació escènica del poema, en quatre actes, deguda a Ambrosi Carrion. I Llorenç Riber publicava, el 1919, una nova traducció al castellà.

Les relacions catalanooccitanes se succeïren durant tots aquests anys. Víctor Balaguer, que va romandre exiliat a Provença entre 1865 i 1867, va establir una estreta amistat amb Mistral. El 1868 Mistral, convidat per Víctor Balaguer, va visitar Barcelona i assistí a la celebració dels Jocs Florals. Aquest mateix any Marià Aguiló fou premiat als Jocs Florals de Montpeller i el maig de 1887 un grup d'autors provençals i catalans viatjaren fins a Mallorca en una trobada de germanor.

En aquest context, Jacint Verdaguer quedà impressionat de la persona i del poeta (Aramon, 1958: 299), al qual retrobà en un viatge a París: "Jo acabava de llegir *Mirèio*, i venia, per lo tant, ben preparat; mes mai la vista de cap home m'ha fet tanta impressió". Com sintetitza Aramon: "L'obra de juvenesa de Mistral ha esdevingut patrimoni espiritual de Catalunya" (Aramon, 1958: 309).

Tal com s'encarrega d'explicar minuciosament Rafael Roca (2007: 323-386), el patriarca de la Renaixença valenciana Teodor Llorente (1836-1911) mantingué una entusiasta admiració envers Frederic

Mistral, el qual estigué present en els moments més significatius de la biografia llorentina: “Des que en 1859 el jove Llorente, estudiant a Madrid, comprara i llegira el *Mireio* de Mistral i en quedara impactat, fins a la carta de condol que l’endemà de morir el valencià, el provençal envià a la seua viuda i fills” (Roca, 2007: 323). Abans de morir (tot i ser sis anys major, Mistral en sobrevisqué tres a Llorente) tots dos poetes esdevindran símbols dels seus respectius pobles.

El cinquantenari de *Mirèio* fou commemorat per Llorente amb una contribució poètica (“Homenaje a Mistral. Mireya”. *Las Provincias*, 15-VIII-1909) centrada en la protagonista femenina del llibre, que comença així:

Fa cinquanta anys, quan dolsa me sonreya
la joventut y me inspirava amors,
á los meus ulls aparegué Mireya,
omplintme l’esperit de esplendors.

Llorente visità Mistral a Mallana en dues ocasions (1903 i 1905) i li dedicà una de les edicions dels seus versos valencians. De la visita de Llorente a Mistral l’estiu del 1903 existeix la descripció d’un paisatge on les moreres tenen una presència notable:

El país nos llenaba de regocijo, porque nos recordaba el campo valenciano: las moreras plantadas por todas partes, los viñedos, de lustroso verdor, los pálidos y grisientos olivares, los zarzales de los setos, las silbadoras cañas, que nacía en los ribazos el insistente mistral (Llorente, 1932: 106).

De la lectura de la correspondència entre els dos escriptors comprovem complicitats compartides, com la dedicació de tots dos a les seues respectives propietats rurals. D’aquesta manera li justifica el 1904 l’enviament a Avinyó d’una caixa de taronges valencianes, des del mas de Sant Vicent dels Algadins (la Ribera Alta), aprofitant la connexió ferroviària:

Ilustre y querido amigo: yo también soy, como Vd., algo labrador. Cultivo huerta de naranja, siempre hermosas, siempre verdes, y que, al llegar la primavera, embalsaman con el aroma de azahar, el ambiente del antiguo y rústico mas de San Vicente dels Algadins, que está lleno de dulces recuerdos de mi niñez.

Mi mujer y mi hija, que recuerdan con gran afecto la amabilidad con que las recibió Madame Mistral, han querido manifestarle su grata memoria, enviándole dos cajitas de naranjas de nuestros huertos, que ellas mismas han escojido y encajonado. Adjunto el documento para recogerlas en la estación de Aviñón. (Martí, 1990: 213)

El canonge valencià Josep Sanchis Sivera visità Frederic Mistral el 1910 a la seua casa de Mallana i li envià, a propòsit, una carta a Llorente (Llorente, 1930: 334-337) que fou publicada a *Las Provincias* el 10 de setembre de 1910. Quan explica el paisatge que veu en el seu desplaçament en automòbil des d'Avinyó fins a Mallana, hi troba la semblança amb València, en la qual hi ha un inevitable espai per les moreres:

He emprendido de esta manera la excursión, y héteme á gran velocidad por estos hermosos caminos, que V. ya conoce, sombreados por frondosos plátanos, atravesando la fértil llanura que recuerda muchas veces con sus moreras y olivos los campos valencianos, y alumbrados por un sol que también parecía de Valencia (Llorente, 1930: 335).

5. La seda a la poesia valenciana del segle XIX

La literatura valenciana de finals del XIX, i en concret la poesia, fou permeable a l'imaginari de la seda. Qui millor ha descrit i valorat aquesta presència literària ha estat Ricard Blasco:

El conreu del cuc de filar era, com ja sabem, l'activitat econòmica complementària de bon nombre de llauradors del País, i encara més a l'Horta de València, on gairebé no hi havia barraca que no tingués els canyissos a l'andana. És comprensible que qualsevol al·lusió, figurada o no, en un text literari, fos interpretada d'immediat correctament pels espectadors o lectors. El públic ciutadà, com ja hem apreciat en parlar dels velluters, coneixia íntimament tot allò relacionat amb la cria del cuc o la indústria de la sedera. Això permeté als poetes floralescs d'emparar-se del tema –no gaire aprofitat, per altra banda, pels autors de sainets– i gràcies a ells disposem avui de documents literaris que ens testimonien costums tan oblidats. (Blasco, 1986: 263).

De la mateixa manera que la pintura del moment idealitza la tasca agrícola de la seda, com mostra l'obra "Collitera de seda de Puçol", pintada per Fausto Muñoz el 1872, on una jove collidora de seda, vestida

de festa, es troba davant una andana plena de botges (vegeu figura 3), els poetes floralescs, sentiren una semblant predilecció per les fadrines que s'ocupaven de la seda.

“Filanera de sedes estimades” escriu Josep Maria de la Torre al poema “La dona valenciana” de 1894 (*Flors d’enguanys*, p. 156). A “La baraca” de Teodor Llorente, és la mateixa dona qui cull fulles de morera com la que, més endavant, filarà el capell:

la que desfulla la frondosa branca
 aliment del insecte filador;
 la que als rossos capells, cantant, arranca
 la sutil fibra d’or.
 (Llorente, 1983: 158)

Una dedicació a la filatura de la seda, que també mostren aquests versos de Víctor Iranzo, extrets del seu poema “La dona valenciana”, datat el 1885:

Alegre filanera, te veig, graciosa y bella,
filant la seda fina, cantant troves d’amor;
la trova qu’en la plaja nos mostra una doncella,
filant la seda blava, la groga i la vermella,
y tant la mar mirava, que morir d’inyor.
(*Llibre dels jochs florals*, 72; reproduïts a Blasco, 1986)

El 1891 Constantí Llombart (1848-1893) rebé per la composició “La cullita de la seda” el Premi de l’Ateneu Mercantil a una poesia sobre costums populars (fou publicada a l’*Almanaque de Las Provincias para 1892*, pp. 102-104 i a *Brots de llorer*, pp. 73-79). Un document preciós i vigorós d’una època, amb gran força i precisió lingüística, una “inspirada composició descriptiva” (Martínez Ferrando, 1933), que “ens atreu per la seva condició documental” (Blasco, 1986: 263).

El poema narra el dramatisme d’una família llauradora que posa moltes esperances en una collita que no arriba a una bona fi a causa de la pebrina. En el fragment que segueix, és l’home qui puja dalt la morera i la xica, Visanteta, és a sota, per omplir la panera de fulla. Nuvi i núvia treballen en un envejable ordre social.

S’aviva la llabor, y á pelar la fulla
Visanteta y son nuvi á l’horta van;
Ell puja á la morera y ab gran bulla
Omplin y porten la panera gran.
(Llombart, 1896)

Entre els actes d’agraïment a la divinitat hi trobem esmentades la benedicció de la llavor i, com en el cas de Mistral, l’ofrena de la boja primera a la Mare de Déu.

– “Seda no hia millor que la melada;
¡Voreu en quant s’avive la llavor!
La nora á la parroquia l’ha portada,
Y benehida está per lo rector.

La boja més polida, la més plena,
 La primera que's veja blanquejar,
 A la Mare de Deu, com santa ofrena,
 Li portaré content á son altar.
 (Llombart, 1896)

Fins i tot, es fa una projecció imaginària del moment de desembotjar, que mai no arribarà:

Y Visanteta diu: –“Quant l’hora aplegue,
 Mes amigues vindrán á treballar;
 No n’hi haurà ninguna que se negue,
 Y la escuma traurem y l’alducar”.
 (Llombart, 1896)

Josep Maria Puig i Torralva (1854-1911) rebé per “L’anyada” el premi de l’Ateneu Mercantil als Jocs Florals de 1889. D’aquesta composició també ens meravella l’abundant vocabulari tècnic emprat amb correcta naturalitat. Ricard Blasco resumeix el sentit del poema:

L’anyada presenta en forma de monòleg líric la lamentació d’una noia llauradora que se sent refusada per l’home que estima. L’eclosió de la llavor del cuc, moment de l’esplendor del cicle agrari, simbolitza l’ànim de la noia –i del poeta– el moment de la pròpia maduresa amorosa no corresposta” (Blasco, 1986: 267).

Hi apareix l’esment a l’ofrena de la primera botja a la Mare de Déu:

Duré a la Verge per ferli ofrena,
 la primera boja qu’haurá capell.
 Pot ser contantli ma fonda pena,
 fasa la Verge que tinga esmena,
 y en sa capella m’enllace ab ell.
 (Puig i Torralva, 1899)

I, també, el descapellament (“traure cadarsos”) en un context d’alegria i cants:

A dins de casa, mareta mía,
 sentats fent rogle, nostres fadrins
 traurán cadarsos tría que tría;

la jovenalla tindrà alegria;
tindrán enveja nostres vehins.

Y mentres canten fent la faena
y alducars lláncen al cullitor (...)
(Puig i Torralva, 1899)

A “La casa payral”, composició premiada als Jocs Florals de 1897, el mateix Puig i Torralva esmenta el treball sericícola a partir de la descripció de la casa on va nàixer: “L’anyada de la seda donant capells com l’or” i, més endavant, “La cambra tota plena de l’abundant collita; / Estesa en los canyisos la més sabrosa fruyta” (Puig i Torralva, 1899: 11-14).

Francesc Badenes Dalmau (1858-1917) és segurament el poeta on la petjada mistraliana, pel que fa al tractament de les escenes sericícoles, es fa més palesa. Recordem, a propòsit, que el poeta d’Alberic posseïa en la seua biblioteca un exemplar de la traducció de Celestino Barallat (Mistral, 1882). Dins del context de poetes que no escapen de l’anomenat “paisatgisme sentimental, Badenes intenta un canvi, din el corrent habitual “de sublimació del camp i del llaurador” (Blasco, 1986: 269).

En el poema titulat “La pelada de la fulla” (Badenes, 1897: 23-25), premiat en 1887, trasllada l’escena mistraliana del camp de la Provença al camp valencià. L’apòstrofe líric del jo poètic s’adreça a les “fadrines peladores”, l’equivalent valencià a les “magnarelles” mistralianes.

Un estol d’aucelletes cantadores
que saluden les albes matinals
pareixen les fadrines peladores
sentades sobre’ls tronchs dels forts cimals.

Peleu, peleu, hermoses donzelletes
ab cants d’amor la primerenca vara;
rebliu, rebliu les blanques cistelletes
dels tendres reollets que broten ara.
(...)
Canteu canteu, donzelles amoroses;
ja s’aviva la gruga filanera;
ompliu les cistelletes afanyoses
de la fulla tendral de la morera.
(Badenes, 1897: 24-25)

El poema “Trahent de rama”, premiat en 1894, mostra l’escena seicícola d’una alqueria on a més de la família treballa un personal a sou, una colla de joves fadrines que, desembotgen, “trauen de rama” el capell, un moment descrit amb precisió i detallisme.

En l’ampla llar de la cuina
están en rogle sentades
hermoses jóvens llogades
trahent de rama ‘l capell;
y sobre manta verdosa,
en alegre muntonada,
se veu la boja filada
presentant bonich ramell.

(...)

Mentres canten les fadrines
cantigeles amoroses,
ses manetes presuroses
de la boja trauen l’or;
y quant plena está la falda,
que lluhix sa gentileça,
van a vuidar la riquesça
en el fondo cullitor.

(Badenes, 1897: 26-27)

En la descripció de l’escena no hi manca l’esment al moment festiu, amb convidada i cants, un fet que ens recorda l’apreciació que “els seus poemes costumistes tenen valor documental puix que la vida humil hi és presa com un bell espectacle (Sanchis Guarner, 1982: 51):

Aníma l’avía á les jóvens
y distrau la faramalla
cantant alguna rondalla
en el racó de la llar,
mentres la xica de casa
arregla coques fines
pera dar á les fadrines
quant aplegue ‘l berenar.

(Badenes, 1897: 28-29)

6. Conclusions

D'aquest repàs pel repertori de la poesia valenciana de temàtica sericícola de finals del segle XIX, emmarcada en el seu context social, podem extraure unes primeres conclusions.

Hem constatat, en primer lloc, que a la fi del segle XIX la sericicultura agermana el paisatge físic i social de Provença i València.

La sericicultura és, bàsicament, un àmbit de treball femení. El morerer ha estat des dels orígens un espai femení, com demostren els referents literaris (des dels clàssics fins l'antiga poesia xinesa). En aquest sentit, la tradició oral valenciana recull cançons invectives sobre dones que puguen dalt les moreres.

Mirèio (1859) de Frederic Mistral integra dues escenes que descriuen l'activitat sericícola: la pujada a les moreres i el desembotjament. S'hi esmenten les malalties dels cucs i l'ofrena de la botja a la Mare de Déu.

L'obra de Mistral, com hem assenyalat, tingué una forta repercussió en els autors de la Renaixença catalana i mallorquina, amb múltiples connexions literàries i personals. En la Renaixença valenciana l'amistat personal entre Teodor Llorente i Mistral es traduí en una influència literària i en les visites respectives a Mallana i València, territoris units també per un paisatge on la morera és present.

La idealització de la dona sericicultora i la seua feina, objectivament molt dura, és habitual en la poesia jocfloralesca valenciana. La petjada mistraliana es fa evident en distints graus, com hem analitzat en tractar l'obra de tres poetes valencians: Llombart, Puig i Torralva i Badenes. "La cullita de la seda" (1892) de Constantí Llombart recull tot el procés sericícola, amb referències a la pujada a la morera, el desembotjament, l'ofrena de la botja i la malaltia de la pebrina. En "L'anyada" (1899) de Josep Maria Puig i Torralva trobem l'escena del desembotjament i l'ofrimetn de la botja a la Mare de Déu. "La pelada de la fulla" (1887), de Francesc Badenes, és un poema que formalment presenta intertextualitats mistralianes, al voltant de l'operació de "pelar la fulla" de la morera. Del mateix poeta, "Trahent de rama" (1894) descriu l'escena festiva del desembotjament i, com en els casos anteriors, són exaltades les joves protagonistes femenines.

Bibliografia

- Aramon i Serra, Ramon. 1958. Mirèio a Catalunya. *Actes et Mémoires du IIe. Congrès International de Langue et Littérature du Midi de la France, (Aix, 2-8 septembre 1958)*, Aix: Centre d'Estudis Provençales de la Faculté des Lettres d'Aix, 281-310.
- Badenes i Dalmau, Francesc. 1897. *Flors del Xúquer*. Barcelona: L'Avenç.
- Bataller, Alexandre & Narbon, Carme. 2005. *Les paraules de la seda. Llengua i cultura sericícola valenciana*. Gandia: CEIC Alfons el Vell.
- Bataller, Alexandre. 2013. Erotisme i metaforització sexual en textos populars referits al treball femení en sericicultura i filatura de la seda. A Francés, Anna & Jaume Guiscafré (ed.) *Erotisme i tabús en l'etnopoètica*, Alacant: Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Arxiu de Tradicions de l'Alguer i Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura.
- Bataller, Alexandre. 2015. Foc i fulla! Estampes de moreres en el paisatge agrari i social de la Safor. *Revista de la Safor* 6: 59-86.
- Blasco, Ricard. 1986. *Els Valencians de la Restauració: estudi sobre la composició de la societat valenciana del 1874 al 1902*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Clavairolle, Françoise. 2003. *Le magnan et l'arbre d'or. Regards anthropologiques*. Paris: Maison des Sciences de l'Homme.
- Coulon, Marcel. 1930. *Dans l'univers de Mistral*. Paris: Gallimard.
- Diény, Jean-Pierre. 1977. *Pastourelles et Magnarelles. Essai sur un thème littéraire chinois*. Ginebra: Droz.
- Domingo, Josep M. 2017. De Mistral, Mirèio, II, a Verdaguier, *La Pomerola*, III, etc. A Carrera, A. & Grifoll, I. (ed.) *Occitània en Catalonha: de temps novèls, de novèlas perspectives. Actes de l'XIe Congrès de l'Associacion Internacionala d'Estudis Occitans*. Barcelona / Lhèida, Generalitat de Catalonha / Institut d'Estudis Ilerdencs, 691-699.
- Domínguez, Neus; Fornieles, José & Domínguez, Joan. 2010. *Els pobles edetans parlen els uns dels altres*. València: Institut d'Estudis Comarcals del Camp de Túria.
- Dupuy de Lôme, Enrique. 1875. *La seda, su cultivo y su producción en el Imperio japonés*. Madrid: Ministerio de Fomento.
- Franch Benavent, Ricardo. 1997. La sederia valenciana en el segle XVIII. A *Art de la seda a la València del segle XVIII*. València: Fundació Bancaixa, 9-29.
- Fuertes Llopis, María Jesús. 1985. La seda, según los informes de los cónsules de Francia en Valencia (1816-1845). *Al-Gezira* 1: 185-202.

- Llombart, Constantí. 1896. La cullita de la seda. A *Brots de llorer*. Valencia: Estampa de Federich Domenech, 73-79.
- Llorente Falcó, Teodor. 1932. *Mistral i Llorente: (recull de notícies i impressions)*. València: L'Estel.
- Llorente Olivares, Felicísimo. 1863. *Apuntes sobre la enfermedad del gusano de seda y ensayo de las cosechas al aire libre*. Valencia: Imp. de La Opinión, a cargo de José Domenech.
- Llorente Olivares, Felicísimo. 1878. Memoria sobre el estado de la sericultura en la región valenciana. *Gaceta Agrícola del Ministerio de Fomento*, vol. VII, 2, 57-84; 669-679.
- Llorente Olivares, Teodor. 1892. Los productores y fabricantes de seda. *Las Provincias*, 13-02-1892.
- Llorente Olivares, Teodor. 1983. *Poesia valenciana completa*, a cura de Lluís Guarner. València: Edicions 3 i 4.
- Llorente, Teodor. 1930. *Espistolari Llorente: correspondència rebuda de 1861 a 1911 per Teodor Llorente Olivares, ordenada i anotada per Teodor Llorente Falcó II*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- López-Chàvarri, Eduard. 1916. *De l'horta i de la montanya: croquis valencians*. Barcelona: Biblioteca Valencia.
- Losano, Mario G. 2017. *El valenciano Enrique Dupuy y el Japón del siglo XIX*. Valencia: Publicacions de la Universitat de València.
- Maraver, Beatriz. 1994. La artesanía de la seda en Valencia: telares manuales. *Narria, estudios de artes y costumbres populares* 65-66: 22-26.
- Martí Adell, Cristòfor. 1990. Mistral i Llorente. Noves aportacions documentals sobre les relacions occitano-valencianes durant la Renaixença. *Caplletra* 9: 195-224.
- Martínez Ferrando, Eduard. 1933. *La indústria valenciana de la seda*. València: Centro de Cultura Valenciana.
- Mistral, Frédéric. 1882. *Mireya: poema provençal*, trad. de Celestino Barallat, il. Enrique Serra. Barcelona: C. Verdaguer.
- Mistral, Frédéric. 1906. *Moun espelido, memori e raconte. Mes origines, mémoires et récits de Frédéric Mistral*. Paris: Librairie Plon
- Mistral, Frédéric. 1998. *Mireille: poème provençal = Mirèio: pouèmo prouvençau*. Paris: Bernard Grasset.
- Parés, Anna. 1999. *Tots els refranys catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- Pasteur, Louis. 1870. *Études sur la maladie des vers à soie, moyen pratique assuré de la combattre et d'en prévenir le retour*. Paris: Gauthier-Villars, successeur de Mallet-Bachelier.
- Peris, Tomás. 1989. *Propiedad y cambio social: Alzira (1465-1768)*. València: Diputació de València.

- Puig i Torralva, Josep Maria. 1899. *Lliris y Carls. Poesies valencianes*, València: Imp. Domènech.
- Roca, Rafael. 2007. *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*. València: Universitat de València.
- Salvà, Maria Antònia. 1981. *Mireia. Poema provençal de Frederic Mistral* (2a ed.). Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- Sanchis Guarnier, Manuel. 1982-1983. *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* (4 vol.). València: Edicions Tres i Quatre.
- Soulaïrol, Jean. 1997. *Introduction a Mistral*. Paris: Beauchesne.
- Vida, Marco Girolamo. 1527. *De Bombyce*. Roma: Ludouicum Vicentinum.
- Zanier, Claudio. 2007. La fabrication de la soie: un domaine réservé aux femmes. *La Découverte* 18: 111-130.